

Tóth László

“Fedetlen fővel és levett saruval...” (Emlékezés dr. Szabó József munkásságára)*

Azzal a tudattal és szándékkal jöttünk az egymásba ölelkező folyók városából, a Pannon-hagyományokat őrző Győről, hogy tisztelegjünk a magyarságában mindig jeleskedő Palócföld nagy szülöttjének, Madách Imrének emlékezte előtt, s Önökkel együtt mi is résztvevői és letéteményesei legyünk e nemes szándéktól vezérelt emlékünnepe sikerének.

A tárlókban látható kiállítással egyben tisztelni szeretnénk a Madách Imre nevét viselő városi könyvtárral együtt dr. Szabó József püspök úr, a kiváló irodalomtörténész, a Madách kutató, s a Tragédia mindmáig legnagyobb textológiai kutatójának munkássága előtt, aki évtizedeket töltött családjával együtt a jó balassagyarmatiak körében harmónikus lelki nyugalomban, meghitt szeretetben a lelkek orvoslójaként és a hívő emberek jó páztoraként.

Szabó József életét, munkásságát Sopron és Győr szabadelvű, ám a hit és tudás pilléreire építkező luteránus szelleme határozta meg, örökké az emberi lét humanista törvényeinek vonzásában, megküzdve a jó szóért és a szent könyvek igazáért. Nyugat-Magyarországot elhagyva itt Balassagyarmaton megtalálta a Biblián kívül azt a szent könyvet, Madách Imre *Az ember tragédiája* című művét, amely oly nagymértékben meghatározta későbbi életét, alkotó, kutató szellemét.

Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a soproni liceumi tanár *Hollósi Kálmán* mellett a “génus loci”, a hely szelleme buzdította Szabó Józsefet a *Tragédia* vizsgálatára, a mélyen rejtőzködő zsenialitás, a lét-nemlét törvényeinek feltárására. Izgatta egy külföldi pályatárstól kölcsönvett gondolat valóság, miszerint “minden lángész védve van attól, hogy megközelítsék!”

Bevallottan több százszor elolvasta a művet, s valami belső szellemi és erkölcsi hajtóerő hatására szinte állandó értelmezési lázban égett, amely képessé tette Őt arra, hogy a Madáchi eszmekör újabb és újabb tartományait tárja fel. Megfogadva *Kardos Albert*nek a 30-as években mondott szavait: “*Az Ember tragédiája szent könyv, amelyhez csak fedetlen fővel és levett saruval szabad közeledni...*” Szabó József mindig így tett, s minél mélyebbre hatolt a madách-i filozófia eszmevilágába, úgy érezte, annál kevesebbet tud az emberi lét súlyos törvényeiről. Magáénak vallotta *Ravasz László* református püspök, teológiai professzor és irodalomtudós intelmét: “*A Tragédia minden nap újat mondott – ifjúságom breviáriuma lett – bár mindig többet hallgattott el, mint amit elmondott...*” Győrtől őrzött sok-sok feljegyzése között írta, hogy egyetért azzal, és magáénak vallja amit *Hegedűs Géza* és *Kónya Judit* írt magyar drámatörténeti érte-

* Elhangzott 1992 januárjában a balassagyarmati Madách-ünnepségen

kezésében. "... a magyar drámairodalomnak mindmáig Az ember tragédiája a legvilág-irodalmibb alkotása és a Bánk bánnal együtt olyan költői-dramaturgiai csúcst jelent, melyet harmadik drámai mű eddig a mi irodalmunkban még csak meg sem közlített". Szabó József Tragédia analízise során mindvégig úgy gondolkodott, hogy Madáchot a Tragédia megírására egyéni bajai, de még inkább nemzetét ért sorscsapások inspirálták, s a lelkében lejátszódó folyamat már nem egyéni, vagy nemzeti történet, hanem egyenesen "az emberiség jalkiáltása".

S ezen a ponton álljunk meg egy rövid kitérőre.

Nemrégiben a Dr. Szabó Józsefné főtisztelendő asszony nemeslelkű adományaként a múzeumunkban lévő Madách gyűjteménybe került a Madách centenáriumba (1964), a Szépirodalmi Kiadó által gondozott Tragédia kiadás. A példány átvételekor szent láz fogott el bennünket, hiszen azonnal látható volt, hogy valóságos szellemi kincseshánya birtokába jutottunk.

A kötet tele kéziratossal jegyzetekkel, szövegértelmezésekkel, bélyegekkkel, kortárs képzőművészek Tragédia-ábrázolásaiival, kivágott újságcikkkel és irodalomelméleti és irodalomtörténeti bejegyzésekkel. A borító lap belső oldalán olvasható bejegyzés: "Kézi és munkapéldányom", s folytatásban közli, hogy "1964. október 3-án résztvettem a csesztvei, október 4-én vasárnap pedig a sztrigovai ünnepségen". Ez volt Józsi bácsi – nekünk győri múzeológusoknak és tanítványainak – már csak Józsi bácsi marad – Madách breviáriuma. Hű társaként mindig követte őt a Xántus János Múzeumban, autóbuszon, séta közben a parkban, később a kórházban, mindig kéznél volt, ha Lucifert a "század örök opponensét" kellett értelmezni.

A kötet bejegyzéseiből egy színes világ bontakozik ki. Szelíden hangos megjegyzés arról, hogy a centenáriumi kiadásban is sok a szöveghiba, nem tudott belenyugodni abba,

hogy a MTA-án őrzött eredeti kézirattól miért és mi jogon térnek el a különböző kritikai kiadások. Az 1972-ben, a Szépirodalmi Könyvkiadónál mejelent kötet utószavában teszi teljessé a mű textológiai vizsgálatával kapcsolatos észrevételeit, melyet úgy érzem – nagyobb fegyelemmel kell kiadóknak és színházi rendezőknek figyelembe venni. Az úr jelenetben írt bejegyzéseiben asszociációs játéka fogott, s a Madách-i "Szenvedek, tehát vagyok!" gondolathoz hozzátársítja az Illyési "Doleo ergo sum!", a descartesi "Cogito ergo sum", a Vihar Béla és Komjáth Jenő által vallott "Dubito, ergo sum!" gondolatokat. A 15. színben az angyalok karának himnikus mondatához: "Szabadon bűn és erény közt választani mily nagy eszme", azt a megjegyzést fűzte, hogy "melyik civilizáció adhatna jobbat, többet, mint a krisztusi?"

1965. július 15-én a csendes balassagyarmati parókián elmerengett a kozmosz meghódításán, s az akkori, sajtó által feltüzelt diadal-mámorban, Ádám falanszterbeli szavaihoz hozzáfűzte az emberiség ebbéli felelősségét, s figyelmeztet a célok és következmények etikai feladataira: "Az ember óriási tudományosteknikai-apparátussal megkezdte a csillagok ostromát. Bárcsak tenné szerény alázatosság-nak azzal a tudatával, hogy amit eddig elért és egyáltalán elérhet, azt Isten kultúrparancsa alapján, körén belül érhet és érheti el ... óvakodva minden elbizakodottságtól. Még az úrhajós kifejezést is nagyhangúnak érzem. Hiszen hol vagyunk az úrtól. Gagarin és a veréb röpte közt csak relatív különbség van. Miért akar az ember a holdra menni? Pusztán kíváncsiság, tudományos érdekből, katonai célból, vagy anyagért? Örülünk az űrkutatás fejlődésének, de Ádám szavaival, mintha szentségsértő járna benne".

A kötet megsárgult, töredezett papírlapokat is őriz, az egyiken sok-sok kiváló színész neve, a három szerep nagy alakítói. Ádám: Nagy Imre, Szacsвай Imre, Beregi Oszkár,

Lehotay Árpád, Bessenyei, Sinkovits, Nagy Attila, Bitskey, Huszti. A hallhatatlan Évák: Jászai Mari, Márkus Emília, Fáy Szeréna, Tőkés Anna, Szörényi Éva, Ruttkay Éva, Váradi Hédi. Az örök Luciferek: Gyenes László, Kürthy József, Pethes Imre, Ódry Árpád, Csontos Gyula, Kiss Ferenc, Ungvári László, Major Tamás, Gábor Miklós. (A Nemzeti Színházban 1983. szeptember 21-én Paulay Ede először vitte színre a Tragédiát, Nagy Imre, Jászai Mari és Gyenes László szereplésében. Gyenes Lászlóról megjegyzi, hogy 40 évig játszotta Lucifert.)

Az 1964-es kiadás lapjaira feljegyezte a Tragédia bécsi és prágai bemutatásának sikerét. Bécsben 1934. január 23-án Hermann Röbbeling által rendezett burgtheáteri hatalmas sikerű bemutató után mondta egy neves osztrák irodalomtörténész: "Az új Ausztria hódol a költőnek, akit a régi Ausztria mártírrá tett." Prágában páratlan tetszéssel adták elő a Tragédiát egy hónapon keresztül, összesen 31-szer... egyszer a Marseillaise nagyjelenet után oly zajos jelenetek játszódtak le a közönség körében, hogy Thun gróf akkori helytartó közbelépésére a darabot le kellett venni a műsorról.

A 106. oldalon a nyomdai tördelés jóvoltából képződött üres oldalra feljegyezi a serdülő bibliakör csesztvei kirándulását 1966. június 27-én. Gondolom az akkor még tizenéves ballassagyarmati gyerekek ma már jócskán felnöttek. Emlékeztetőül íme a névsor: Leszenyiczky Éva, Szabó Piroska, Gyérik Éva, Molnár Margit, Gyarmati Mária, Havasy Éva, Tóth Gabriella, Péter Katalin, Piatrik Zsuzsanna, Tóth István, Sándor Mihály, Czibulyás Pál, Czerovszky Olivér. Zsinórbetűs aláírásokat írta Szabó püspök úr breviáriuma.

A kiállított anyagot a Városi Könyvtár szorgos munkatársai részben saját gyűjtésükből, részben a győri Xántus János Múzeumban található Szabó József által gyűjtött hagyatékból válogatták. A 6882 darabból álló győri gyűjteményt Szabó József nagyobb részét

itt Balassagyarmaton gyűjtötte, s Győrött tudományos alapossággal és tudósi alázattal rakott rendszerbe. A nagy barokk palota komolyságot árasztó múzeumi csendjében "Jó-zsi bácsi" fogadta a látogatókat, készséggel segítette a kutatókat és emelkedett érzelmeket plántált a rajta "csüngő" diáksereg szívébe Madáchról és művéről. Különös szeretettel vigyázta az itt kiállított 1840-es kiadású "Lant-Virágokat", Az ember tragédiájának 1861. évi első kiadású dedikált példányát, ugyanígy az 1869-es harmadik kiadást, vagy az 1898. évi ötödik díszkiadást.

Felhívnam szakértő figyelmüket egy különös értéknek számító dokumentumra, nevezetesen dr. Németh Antalnak, a Nemzeti Színház igazgatójának magyar és német nyelvű, valamint a Cserepoveci orosz hadifogolytáborban 1946 nyarán, a hadifoglyok által előadott Tragédia rendezői példányaira. A gyűjtemény talán leglátványosabb része a Tragédia idegen nyelvű kiadásai, melyekből 30 különféle nyelven megjelent példányt őrzünk. Itt most néhány európai nyelven, továbbá arab, örmény, japán és héber nyelven kiadott példány látható.

Madách Imre családi levelezéséből fénymásolatokat mutatunk be, mivel az eredeti lapok állapota és sérülékenysége óvatosságra intett bennünket. Büszkén őrizzük az 1849. június 6-án Csesztvén keltezett Hírlelőt, melyben Madách Imre, megyei választmányi tagként a cári intervenciós csapatok elleni népfelkelésre mozgósítja a falvak bírót és lakosait. Jó szívvel ajánlom Kass János Munkácsy-díjas grafikus művész rézkarcait és vázlatrajzait, melyekből 15 darabot a Mózes című drámához készített, s figyelemre érdemes a Tragédia színeit megjelenítő harminc illusztráció.

Még szeretném köszönni a Városi Könyvtár dolgozóinak kitűnő munkáját s azt, hogy kiapadhatatlan szeretettel, lelkesedéssel gondozzák, élesztik a Madách kultuszt itt Nógrádban, szerte az országban sok irodalomszerető szimpátiájától kísérvé.

Végezetül: a demokráciától megszépült, ugyanakkor félelemmel és szorongással teli világunkban – mielőtt bármit is feladnánk, hívjuk segítségül Madáchot: “Ha a Tengerhez egy században egyszer jó egy madár s szájá-

ban vizet visz, van remény, hogy elhordja” – nos, ha ily kevés lenne az esély, de mégis van remény, akkor miért ne lenne ott több esély, ahol emberek élnek, küzdenek és bízva bízzák egy szebb jövő ígézetét-ígéretét!

